

AZ ÖRDÖG ÁRKA

A szarmata sáncrendszer Debrecen környékén

Egykori hatalmas földsáncok maradványai többfelé találhatók az Alföld peremén. A nép a Tiszántúlon az "ördög árkának", a Duna-Tisza közén "Csesz árkának", "Csörsz árkának" nevezi ezeket, és létrejöttüket különféle mondákkal magyarázza.

E sáncok feltérképezésükkel egybekötött kutatását valódi eredetük és rendeltetésük megállapítása végett a Balás Vilmos által összegyűjtött irodalmi és kartográfiai adatok felhasználásával a Magyar Nemzeti Múzeumnak egy munkacsoportja (Garam Éva, Patay Pál és Soproni Sándor) számos más helyi kutató közreműködésével 1962-ben kezdte meg, és közel húsz éven át végezte. A kutatások eredményeképpen megállapították, hogy e sáncok hatalmas rendszert alkotnak, amely az Alföldet - a Nyírség zömét és az attól északra és keletre eső részeit kivéve - a Dunától Vác és Budapest között kiindulva keleti irányban a Tiszáig, majd tovább Újfehértóig, ott nagy ívben délnek kanyarodva megközelítőleg Debrecen-Biharkeresztes-Nagyszalonta-Arad- Temesvár-Versec vonalán az Al-Dunáig körülövezi, mintegy 550 km hosszúságban. Nem is egy vonal alkotja a sáncrendszert; az 2-3, sőt pl. Biharban, valamint a Maros és Temes között 4, egymástól 3-15 km távolságban, nagyjából egymással párhuzamosan futó vonalból áll. Az általuk és a Duna által bezárt terület 60.000-65.000 km²-t tesz ki. A sáncok egy árokból és annak belső (a Duna-Tisza közén déli, a Tiszántúlon nyugati) oldalán emelt sáncból álltak. Az árok mérete és alakja - részben a talajtól függően - változó volt. Mélysége 1,50-3,10 szélessége 3,40 és 10,40 m között ingadozott, keresztmetszete pedig 4 és 18 m² között.

A kutatások során több helyen a sáncok átvágása alkalmával korhatározó leletekre is bukkantak. Így Tiszaszentgyörgy mellett egy legkésőbb a 11. század közepén eltemetett sírra találtak, Kőtegyánban egy ugyancsak III. századi telep helyén halad át az Ördög árka, ugyanakkor Oslárnál egy XI. századi temető szélét alkotja. A sáncrendszert tehát a két időpont között kellett létrehozni. Az általa körülzárt terület viszont a fenti időhatárok között itt lakó népek közül egyedül a szarmaták szállásterületével egyezik. A sánc létrehozói tehát csakis ők lehettek, a 320-330-as években. 322-ben ugyanis Nagy Constantinus római császár, megtorolva a szarmata-jazig törzsek betörését Pannóniába, legyőzte őket, és a birodalom szövetségeseivé tette. A rómaiak kezdeményezheték, hogy a szövetségeseik a szállásterületük határát jelöljék meg sáncokkal, ami egyben kisebb rajtaütések, portyázások ellen is hivatva lett volna őket megvédeni. A sáncok határjelző és védelmi szerepe azonban a 370-es évek végén, a népvándorlások előszelét hozó germán népek sikeres támadásai miatt megszűnt. (lásd még Molnár Géza írásának e kérdésre vonatkozó elemzését. - szerk.)

Debrecen határát az Ördög árkának két vonala is átszeli. Az egyik a hajdúhadházi Csereerdőből lép át a Monostori-erdőbe, majd a Nagyerdőn fut keresztül (a temető főbejáratától 100 m-re nyugatra), végül jól látható a Paci-erdőben is. A másik a hajdúhadházi Nagyerdőből jön át Pallagon, majd délkelet felé kanyarodva keresztezi a Fancsikai- és Bánki-erdőt. Ennek egy szakaszát a Vámospércsi út mellett a kisvasút "Csereerdő" megállójával szemben eredeti alakjára helyreállítottuk.

Költségeit a FEFAG Debreceni Parkerdészete fedezte, példát mutatva arra, hogy a rábízott terület történeti értékeinek is felelős gazdája.

M. Nepper Ibolya (Déri Múzeum) és Patay Pál (Magyar Nemzeti Múzeum) múzeumi ismertetőjéből.

A magyar nép a Tejutat számtalan névvel illette, ezek közül egyik a "Csörsz-árka".

Nagyapám mondta, aki a bihari Konyáron lakott: a falu mellett húzóódó árok "Noé", illetve a „Bárka-árka”, mely a vízözön elmúltával az utat jelölte meg a levonuló víznek, s a rajta lévő menedékek.

(80-as évek eleji közlés)

CSÖRSZ ÁRKÁRÓL

1 "...bővebben tud azonban még ama már fentebb említett régi árkok, sáncok, gátokról, melyek például egyfelől, a Dunától Tiszáig, Pest, Heves és Jászságban, másfelől ismét Erdély s a Székelyföldről a Duna s Tiszához levonulnak, azokat HUNÁRKA, HONÁRKA és HOMÁRKA, meg CSÖRSZ és CSÖSZÁRKA, meg CSÖRSZ és CSÖSZÁRKA, de különösen ÖRDÖG ÁRKA, ÖRDÖG GÁTJÁNAK stb. nevezve.

...mellette már Erdélyben: Budavár, Udvarhely és Kadicsfalva mellett keresik régibb történetíróink Attila lakát... újabban a jászságban Csörsz-hun árok mellett; de már régi történeti mondánk is arra mutat, hogy a magyarok bejövetelekor a honban talált romokat, sb. őseik, hun elődeiknek tulajdoníták.

...mit ismét a nép hagyomány talán ama Csörsz névvel akarna tudni. Tompánál legalább egy rege beszéli, hogy Csörsz az Avar fejedelem ásatja a Duna s Tisza közti árkot... Vasban is egy Csornócz árok név, nem is vélném a Csörsz névnek a népnél talán kelendőbb Csösz-re igazítását..., ha az alatt egyszerűen csak a csösz = custos, vigil értelmét keresik, ma eredeti jelentése kimúlhatott, lehet hogy mégvalami szerencsés véletlen által erre is rájövünk, de én nem kétlem, hogy benne is avar népségi őshagyományos név keresendő, mint a honárka és homárkában a hunárka lappang.

2. ...e sáncok anyaga szalmával gyúrott s égetett föld, melynek mind két oldalára közönséges föld hányatott, a

tudósító szerint a sánc úgy alakítottatott volna, hogy a kívántató szélességben mintegy három lábnyira a föld felásatott; erre keresztbe fa rakatott, ennek fölébe a gyúrt föld tétetett, a fa pedig meggyújtatott, mikint azt bizonyítja a földhányás alatt látható hamú és szén; a sziklás helyeken is a tűz ereje észrevehető. Ezen régen így történhetett dolog valóságát ú.m. e következő rege is bizonyítani látszik, mely máig is él a helembai nép emlékezetében: azon időben midőn földünkön az állatoknak is voltak birodalmaik, egy ízben a vakandokok királya felső tartományaiból seregével együtt át akart menni a Dunán, de minthogy azt át úszni nem merészlék, és hogy az emberektől észre ne vétessenek, tartományukból egy földalatti hidat építenek, s azt a Duna medre alatt el is készíték; azonban minden gondoskodás dacára az emberektől észrevétettek, általuk hídjuk felgyújtatott akkor épen midőn azok a Duna alatt mentek; minek következtében a Duna alatti fahíd is lángba borulván, a víz nyílást kapott üregükbe, azokat megfojtotta és a vakandokok nagyszerű tervének vége lőn.

Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia, Pest, 1854.